

avgitt av stortingsmann Moseid for Undersøkelseskomisjonen den 13. februar 1946.

Tilstede var kommisjonens formann, h.r. advokat Gustav Heiberg, samt Bergsgaard, Eckhoff, Hallesby, Holmboe, Steen, Thune og sekretaren.

Den 9. april 1940 ble jeg innkalt til en konferanse med Regjeringen, medlemmer av den utvidede utenrikskomite og medlemmer av presidentskapet for å drøfte spørsmålet om å sende et telegram til minister Brauer, overensstemmende med regjeringens forslag. Jeg kom noe sent til møtet, da jeg måtte bile til Hamar fra en gård ute på landet, og jeg kjenner derfor ikke alle uttalelser som falt. For mitt vedkommende advarte jeg bestemt mot å sende et slikt telegram, da jeg mente det var uråd å kunne gå med på de vilkår som tyskerne stilte for å innstille kampen. I ethvert tilfelle måtte spørsmålet forelegges for Stortinget før et slikt telegram eventuelt ble sendt. Etter hva jeg forsto, hadde de fleste tilrådet regjeringen å sende telegrammet, og det ble også gjort. Saken ble så forelagt for Stortinget, først på Hamar og siden på stortingsmøtet i Elverum samme dag, og etter regjeringens forslag vedtok Stortinget enstemmig å oppta forhandlinger med minister Brauer og valgte forhandlere, som sammen med utenriksminister Koht, fikk fullmakt til å forhandle om en ordning.

Den 10. april ble det holdt et uoffisielt stortingsmøte sammen med de valgte forhandlere. Under dette møte uttalte jeg omtrent det samme som under konferansen med regjeringen på Hamar, nemlig at det etter min mening ikke ville være råd å oppnå slike vilkår at en kunne gå med på å innstille kampen. Som bekjent stilte minister Brauer, da han kom til Elverum, krav om at Quislings regjering skulle godkjennes, og dette ble foranledningen til at forhandlingene ikke førte til noe resultat.

I tiden 22. april til slutten av mai hadde jeg flere konferanser med Administrasjonsrådets formann, fylkesmann Christensen, for om mulig å unngå at norske arbeidere ble tvunget inn i arbeid for tyske krigsformål, men det førte til et negativt resultat.

Den 25. april tok jeg etter konferanse med fylkesmann Christensen opp arbeidet for å få organisert samarbeide mellom representanter for de fire store politiske partier. Jeg anmodet generalsekretar Holten om å sette seg i forbindelse med de andre partier for å oppnå et slikt samarbeid, men først i slutten av mai lyktes det å få det første møte.

Den 11. juni deltok jeg i et fellesmøte av representanter fra de 4 store politiske partier, hvor det ble vedtatt en enstemmig tilslutning til Administrasjonsrådets virksomhet. - Dette skjedde i forståelse med Administrasjonsrådet, men møtets vedtak ble nektet offentliggjort av tyskerne.

Den 13. juni, mens fellesmøtet av de 4 politiske partier fortsatte sine forhandlinger, ble det overbragt møtets deltagere et tysk ultimatum. Det vakte sterk harme, og den øyeblikkelige reaksjon var et sterkt ønske om å kunne avvise dette ultimatum straks. Det ble drøftet i fellesmøte mellom de politiske partier, Administrasjonsrådet og høyesterettsjustitiarius Paal Berg. Det var enstemmighet om at det ikke ville være forsvarlig å avvise forslaget straks, på grunn av den situasjon som forelå: Hele landet var okkupert; vårt folk var ennå dårligere forberedt til å møte tysk terror og overgrep enn militært forberedt 9. april. Det var derfor nødvendig å vinne tid for å kunne avverge splittelse og sammenbrudd og bygge opp en samlet norsk front. En måtte stille seg som hovedoppgave: 1. å bevare ubrytelig samhold, 2. såvidt mulig bevare indre selvstyre og norsk rettsgrunnlag. 3. en måtte søke å hindre Quisling-styre og 4. søke å beskytte vårt folk mot terror, voldsstyre og ødeleggelser.

Der var enighet om at situasjonen var farlig for vårt folk. Gjennom mange kanaler var det kommet underretninger om det tyske voldsstyre i Polen og Tsjekkoslovakia, og det framgikk klart av disse beretninger at tyskerne der ikke tok noe hensyn til lov og rett. De gjennomførte tvangsnazifiseringen med hård hånd og tvang befolkningen til å gjøre tjeneste for den tyske krigsindustri og for andre krigsformål, og der foregikk massemyrderier. For oss så det ut som om disse folk skulde bli ødelagt og tilføyet ulivssår under krigen, uten at noen kunne komme dem til hjelp. Danmark var langt bedre stilt. Der hadde man en ordning hvoretter

de løvlige danske myndigheter hadde beholdt ledelsen med de begrensninger som okkupasjonen hadde medført. Og dansk lovgivning og rettsvesen ble også med samme begrensning opprettholdt. For oss var nu spørsmålet om vårt folk skulle dele Polens og Tsjekkoslovakias skjebne, eller om det var mulig å oppnå en lignende ordning som i Danmark, når det gjaldt vår sivile administrasjon, vårt rettsvesen o.s.v. Dette kunne komme til å bero på vår egen opptreden. Foreløbig var Hitler tilsynelatende innstilt på å vise større hensyn overfor vårt folk enn overfor det polske og tsjekkoslovakiske folk.

Men etter opplysninger som var kommet allerede på et tidligere tidspunkt, skulle det være sterke krefter i Tyskland som søkte å vinne Hitler for et gjennomført voldsstyre overfor vårt folk.

Jeg forela disse rykter for fylkesmann Christensen, som meddelte at han også hadde mottatt slike opplysninger, og mente at de medførte riktighet.

På fellesmøte 14. juni var det enighet om å forhandle med tyskerne og utarbeide et motforslag. Da grunnlaget for dette motforslag var enstemmig vedtatt, fikk jeg tillatelse til å reise hjem i familieanliggender. Før jeg reiste, meddelte jeg fylkesmann Christensen at det etter min mening var tynsomt om Stortinget kunne tre i funksjon, og at det i hvert fall ikke kunne fatte gyldige vedtak om konstitusjonelle spørsmål.

Den 17. juni, like før en pause, kom jeg tilbake til fellesmøte i regjeringsbygningen. Jeg hadde da på forhånd fått en kort orientering om forhandlingenes forløp siden 14. juni. Jeg meddelte fylkesmann Christensen at jeg fastholdt mitt syn på Stortinget. Christensen advarte sterkt mot å reise det spørsmål i fellesmøtet, da det ikke kunne unngås at det ble kjent av tyskerne og da kunne gjøre videre forhandlinger ennu vanskeligere. Jeg var selv oppmerksom på denne fare, og tok derfor ikke spørsmålet opp i fellesmøtet, men nevnte det for presidentskapet. Etter min mening var enighet uomgjengelig nødvendig.

Jeg hadde også fått utlevert et p.m. utarbeidet av de norske forhandlere. Herav fremgikk det, at tyskerne hadde fremsatt trussel om å internere den vernepliktige befolkning og deportere den til Tyskland. Dette viste klart hvor livsfarlig situasjonen var for vårt folk. Etter min mening var det full grunn til å ta denne trussel alvorlig. Lignende åtgjerder var tidligere gjennomført både i Polen og Tsjekkoslovakia. Hvis Hitler besluttet å gjennomføre denne trussel eller andre ødeleggelser av vårt folk, var det ingen som kunne hindre det. Tyskerne ville uten tvil hensynsløst gjennomføre en hvilken som helst ordre fra Hitler.

Overfor denne situasjon var vårt eneste våpen samhold. Men et slikt samhold eksisterte ikke nu, det måtte rodnos, og derfor måtte det vinnes tid.

Så kom meldingene om Frankrikes sammenbrudd og betingelsesløs kapitulasjon. Dette ble meddelt oss av den tyske forhandler under forhandlingsmøte med ham. Presidentskapet kom tilbake til forhandlingene med dr. Delbrügge mellom kl. 5 og 6 samme dag, nemlig 17. juni, og det ble da holdt en konferanse mellom presidentskapet, biskop Berggrav, høyesterettsjustitiarius Paal Berg og fylkesmann Christensen. Berggrav mente en burde undersøke hos dr. Delbrügge om det var mulig å oppnå separاتفred med Tyskland. Han framla et forslag. Jeg erklarte da straks at jeg for min del ikke ville være med på noen henvendelse eller undersøkelser av det spørsmål overfor tyskerne. Jeg deltok ikke i bearbeidelsen av forslaget, da jeg i det hele var imot at forslaget ble fremmet. Jeg trakk meg tilbake og hadde ingen forbindelse med forhandlerne, men tør ikke si om jeg forlot konferanserommet. De andre i presidentskapet samt Berg og Berggrav, foretok en bearbeidelse av forslaget som så ble maskinskrevet og omdelt i et senere fellesmøte.

Jeg begrunnet ikke min protest ^{de går} nærmere på det tidspunkt, men min tankegang var, at jeg betraktet krigstilstanden som en slags sikkerhet og nærte frykt for at en separاتفred med Tyskland kunne stille oss i et ugunstig forhold til Konge og Regjering og til de allierte, muligens føre oss over i den tyske gruppe. Jeg var oppmerksom på at det ikke var meningen at vi i møtet skulle ta stilling til et slikt forslag. Det var bare tale om å undersøke hvorledes tyskerne

ville se på spørsmålet separatfred overhodet; for mitt vedkommende var det nettopp det jeg protesterte mot å undersøke. Jeg kan ikke huske at jeg hørte tale om noe telegram.

Etter den nevnte konferanse 17. juni om ettermiddagen ble det holdt et fellesmøte. Under drøftelsene i fellesmøtet fikk vi en uttalelse av Justitiarius som virket som en bombe. Han sa omtrent dette: Nå er det slutt med jussen, nå er det politikk det gjelder, nå må vi også ta konsekvensene og sende en henstilling til Kongen. - Vi fikk gjennom dr. Brodersen satt opp et referat over disse forhandlingene, og det hadde vi delvis gjennomgått nokså snart og gjort en rettelse vedkommende dette punkt, idet innledningen til den uttalelse var gal. (Herr Moseid fremla dette referat for kommisjonen).

Berg gikk til den svenske minister for å undersøke om det var teknisk mulig å få sendt en henvendelse til Kongen. Etter min mening var det helt klart at Kongen måtte avslå å imøtekomme en henstilling om å abdisere. Konge og Regjering hadde fullmakt til å handle, og hadde valgt sin linje; den kunne ikke endres av noen myndighet her i landet. Det var derfor ingen risiko for at henstillingen skulde bli imøtekommet.

Da vi fikk Berggravs beskjed om resultatet av hans drøftelser med Delbrügge, hvor Delbrügge på en avgjørende måte avviste forslaget om separatfred, var jeg meget tilfreds, for på det punkt var jeg sikker på at Delbrüggens standpunkt ville bli opprettholdt under hele krigen.

I skrivelsen til Hitler forekom en passus om at det norske folk var villig til fred. Da sa jeg, at det ville jeg ikke skrive under på. Så ble det da gjort oppmerksom på, at etter Delbrüggens avvisning av tanken, var det helt på det rene at separatfred i det hele ikke var mulig. Den nevnte passus hadde iallfall ingen reell betydning, men kunne være en gest. De andre ville derfor gjerne ha den med. Jeg var enig i at separatfred var utelukket og fant det derfor ikke for mitt vedkommende nødvendig å opprettholde min nektelse, og jeg gikk med på å skrive under ut fra det nevnte resonnement.

Det viste seg at det fremdeles i fellesmøtet var et flertall som vegret seg ved å gå med på henvendelsen til Kongen, alle presidentene og endel av de andre. Da resonerte vi så, at det kan ikke gjøres med mindre det er full enighet.

Hallesby: Var det på Bergs eget initiativ han gikk til den svenske minister ?

Moseid: Jeg tror ikke noen av presidentene ba ham om det. Han tilbød seg å gå, såvidt jeg vet.

Etter vår oppfatning var hensikten med Bergs besøk den å undersøke om det var teknisk mulig å få sendt en henvendelse til Kongen gjennom den svenske minister.

Vi forhandlet med Delbrügge til ved halv tolv-tiden omtrent. Etter at forhandlingene var slutt viste det seg å være delte meninger blant forhandlerne om hvorvidt vårt forslag ble godtatt, eller om det ville føre til brudd. Dr. Brodersen var nærmest av den mening at man måtte anta det var brudd. Berggrav og Lykke derimot hadde den oppfatning at det var eller ville bli godtatt. For mitt vedkommende kunne jeg ikke gjøre meg opp noen sikker mening om hva resultatet ville bli. Disse drøftelser foregikk på Løvebakken umiddelbart etter møtets slutt. Biskopen lot til å være vel fornøyd. Han opplyste at han for noen tid siden hadde ordnet med en tjenestereise, slik at han ikke kunne delta neste dag. Dermed skiltes vi.

Heiberg: Det forslag De drøftet den aftenen med Delbrügge, det var laget av Harbek. Det inneholdt jo praktisk talt det samme som ble vedtatt den 18. bortsett fra kongebestemmelsen ?

Moseid: Etter vår mening var det det samme grunnlag som før like fra den 15. juni, bare med redaksjonelle endringer. Forslaget den 17. om kvelden inneholdt enda ikke noen prinsipiell avvikelse fra det forslag vi hadde drøftet før.

Heiberg: Dere sendte et utkast til skrivelse til Kongen, som tyskerne ikke lot dere få sende? Dere tilbød da, hvis Kongen sa nei, å foranledige et stortingsvedtak som avsatte ham. Tenkte De da på /en virkning dette ville ha under krigen overfor de allierte? ikke

Moseid: Etter min mening ville det ikke ha noen annen virkning enn den at man oppnådde å beskytte det norske folk mot tysk terror og bevare norske rettsinstitutter her i landet. Kongen og Regjeringen ville ha full lovlig hjemmel for å fortsette som før.

Steen: Var det for å narre tyskerne dere gjorde dette?

Moseid: Ja, forsåvidt. Vi kunne ikke foreta noe som hadde konstitu-sjonell virkning, men vi fant det ikke riktig å gjøre tyskerne oppmerksom på det.

Heiberg: De hadde ingen mening om hvilke konsekvenser det kunne ha utad dette å avsette Kongen og Regjeringen?

Moseid: Som nevnt kunne Stortinget ikke avsette Kongen og Regjeringen. Propagandamessig kunne det visstnok ha betydning, men faktisk ikke.

Steen: Man er ikke pliktig til etter folkeretten å avsette Kongen og Regjeringen?

Moseid: Nei, men til samarbeide. Jeg for min del mente det var vår plikt å benytte oss av dette spill, som ikke kunne rkke ved Kongens og Regjeringens stilling. *(hvis det ut å bygge forpliktelsen de får opplyst)*

Holmboe: Var dere belært om nødrett av rettskyndige?

Moseid: Nødretten har vi svært godt kjennskap til gjennom mange år i Stortinget. Den brukte vi også i sommer og før jul.

Holmboe: Forholdet er det at det ligger innenfor forfatningens ramme at Regjeringen opptar et lån. Men dette å disponere over kongemakten er noe helt annet som ikke står på linje med det som var gjort.

Moseid: Som nevnt hadde omhandlede forslag ingen reell betydning. Det var et skjønsspørsmål hvorvidt en skulle tillegge de propagandamessige hensyn så stor vekt at en av den grunn spilte va banque med vårt folks tilvarelse. Vi så det som vår plikt å benytte denne utvei.

Holmboe: Dere hadde forelagt det for rettskyndige?

Steen: Ja, for Vassbotten.

Moseid: Kongemakten var ute av funksjon i det okkuperte Norge. Jeg tror ikke det var noen annen risiko enn at det kunne utnyttets propagandamessig. Kongen og Regjeringen måtte fortsette sin virksomhet etter den fullmakt de hadde fått og den linje de hadde valgt. De hadde den oppgave å føre krigen, og vi hadde den oppgave å være en forpost som skulde beskytte det norske folk mot ødeleggelse.

Heiberg: På den ministerlisten som ble satt opp hadde man både en utenriksminister og en forsvarsminister.

Moseid: Ja, vi hadde en ramme, men ingen oppgave her. Det lå i sakens natur at vi ville holde oppe rammen.

Så inntrådte det nye i situasjonen at Christensen fikk beskjed fra advokat Hjort om at det var brudd. Han (Christensen) hadde, så vidt jeg forstår, hatt konferanse med enkelte og funnet at det var riktig å avverge brudd ved henvendelse til Delbrügge, og han konfererte da med ham og lovet å fremsette forslag på fellesmøte om at det skulde skje en henvendelse til Kongen slik som det hadde vært drøftet den 17. om kvelden. Dette fikk vi greie på om morgenen av Christensens redegjørelse, og nå var situasjonen den, at det var ingen mulighet for å nå frem til en avtale med tyskerne på det gamle grunnlag, og det var etter mitt skjønn helt opplagt at vi nå hadde en dyptgående splittelse, som ville forplante seg over hele landet. Den gikk videre enn til arbeiderne, den spredte seg i andre samfunnslag også. Etter min bedømmelse ville det ha vært å utlevere vårt folk til ødeleggelsen, hvis vi da hadde nektet å gå med på henvendelsen til Kongen. Det var flere muligheter som kunne ha inntruffet. For det første: Representanter for arbeiderne kunne

ha opptatt separatforhandlinger. Volan sa på et av fellesmøtene den 17. juni, såvidt jeg forsto etter drøftelse i hans organisasjon, at hvis forhandlingene ble brutt, forbeholdt han seg å gå sine egne veier. Det ville ha virket ødeleggende, og mange ville ha delt det syn. For det annet: Den mulighet som tyskerne hadde varslet om selv, og som jeg holdt for mest sannsynlig: at de innsatte tyske kommisarar og gjennomførte et voldsstyre som i Polen og Tsjekkoslovakia. En del av dem som kom under press under nazifiseringen ville ha bøydd seg, en annen del ville ha trosset og kommet i konsentrasjonsleir. Jeg anså det overveiende sannsynlig at tysker også ville gjennomføre sin trussel om å internere den vernepliktige befolkning og deportere den til Tyskland. Der ville de etter min mening bli tvunget inn i tysk krigsindustri og annen krigstjeneste. Og det var all grunn til å frykte for at en stor del ville ha satt livet til og aldri kommet tilbake. Det norske folk ville ha fått et ulivssår, som sært eller aldri ville kunne bli legt. Jeg ser det også så, at det på det tidspunkt ville ha vært umulig å få en samlet norsk front, hva der var det nødvendige grunnlag både for idrettsfronten, skolefronten og kirkefronten. I løpet av kort tid kunne vårt folk ha vært ødelagt, og ingen kunne ha kommet oss til hjelp. Jeg har aldri kunnet forstå hvorledes folk som var fullt klar over tyskernes hensynløse brutalitet, samtidig kunne være så blåøyet å tro at vi skulle bli spart. Det forekom meg ganske klart at hvis Hitler ga ordre om å ødelegge eller utslette vårt folk, så kunne ingen menneskelig makt hindre det. Jeg for min del tror at det var disse forhandlinger som bidro til å avverge at en slik ordre kom.

Hallesby: Men tror De ikke at De har bedømt arbeiderpartiets stilling for mørkt? Sto ikke Volan nokså alene?

Moseid: Etter de uttalelser han selv fremkom med, og hva jeg forøvrig kjente til, hadde jeg grunn til å tro at han hadde sterk tilslutning.

Det ble sagt her at det kunne ikke ha noen hensikt å sende telegram til Kongen. Det er klart at hvis vi ikke hadde vært nødt til det, hadde vi ikke gjort det. Vi var fullt klar over hvorledes det ville virke innad i vårt land. Vi hadde selv følt den voldsomste harme over de tyske krav, og utfra våre egne følelser gikk vi ut fra at det vilde virke samlende for det norske folk. Et avvisende svar fra Kongen ville fremskynne den samling som vi håpet på, men ennå ikke var nådd frem til.

Under fellesmøtets forhandlinger om dette spørsmål viste det seg at det ikke lenger var noen motstand blant de tilstedeværende mot at denne henvendelse ble sendt, og da fant presidentskapet at den måtte sendes. Kravet om at det skulle være enstemmighet var oppfylt.

I fellesmøtet ble det vedtatt en erklæring som inneholdt en passus om, at hvis Kongen avsto, skulle Riksrådet midlertidig overta Kongens funksjoner. Denne passus ble tatt ut i det eksemplar som ble underskrevet av møtets deltagere og oversendt tyskerne, fordi disse hadde frafalt kravet herom.

Imidlertid stilte tyskerne et nytt krav om at presidentskapet skulle avgi en tilleggs erklæring hvori det skulle gå med på å søke utvirket at Kongen trådte tilbake. Under forhandlingene med tyskerne om dette punkt hadde presidentskapet en nokså lang strid om formuleringen. Der ble fremlagt flere utkast til erklæring som presidentskapet nektet å undertegne. Først ved den form som nå foreligger fant vi at den sto i så nær kontakt med det som var vedtatt i fellesmøtet, at vi kunne forsvare å gå med på det. Som jeg har fremholdt før har jeg for min del vært helt på det rene med at et eventuelt vedtak i Stortinget ikke kunne rokke ved Kongens og Regjeringens stilling.

Holmboe: Hvis et slikt vedtak ble gjort ifølge konstitusjonell nødrett må det dog ha noen konsekvens. Hvis det er rett, så har det konsekvens, eller det er ingen nødrett.

Moseid: Etter min bedømmelse besto det her en nødrettssituasjon som gjorde det nødvendig, og dermed til vår rett og plikt, å operere med forslag til eventuelle vedtak, som vi på forhånd var klar over var konstitusjonelt ugyldige og ikke hadde eller kunne få noen rettslig eller faktisk betydning for Kongens og Regjeringens stilling. Etter mitt skjønn var det den eneste mulighet som forelå for å kunne avverge et øyeblikkelig brudd og derved tilvæiebringe den områdingstid som var nødvendig for å samle vårt folk. Men vi kunne selvsagt ikke legge dette

vårt syn fram for tyskerne.

Riksrådet.

Det gjaldt Jonas Lie og Irgens. Vi henvendte oss direkte eller indirekte til andre og fikk forholdsvis bra opplysninger om begge disse herrer. Riksadvokat Sund, som jeg konfererte med om Jonas Lie, satte ikke Jonas Lie særlig høyt i intelligens eller som administrator, men ellers fikk jeg inntrykk av at det ikke var noe særlig å utsette på ham. Fra annet hold ble der imidlertid ytret tvil om hvorvidt han hadde hatt tendenser i retning av N.S. Fylkesmann Christensen hadde derfor en personlig konferanse med ham for å bringe dette på det rene, men Jonas Lie følte seg meget fornærmet over en slik mistanke, som han bestemt avviste berettigelsen av. Fylkesmann Christensen meddelte resultatet av konferansen for presidentskapet og ga uttrykk for at han følte seg beroliget. Noe lignende hendte med Irgens. Også han avviste påstanden om å ha forbindelse med N.S. eller tanko på å melde seg inn der. Aksel Stang var vi klar over.

Den 6.juli fikk vi telegram fra Kongen som jeg for min del og også de andre var særdeles vel fornøyd med. Det som der var anført om de konstitusjonelle spørsmål falt stort sett sammen med vårt syn, og gjorde det om mulig ennu klarere at et eventuelt vedtak hverken rettslig eller faktisk hadde noen realitet. Deretter tok vi opp igjen det spørsmål som hadde vært oppe allerede i begynnelsen av forhandlingene: hvorledes vi skulle planlegge forhandlingene videre for eventuelt å få et holdbart grunnlag for Riksrådet. Presidentskapet sammen med Christensen ble enig om at vi måtte ha et skriftlig grunnlag for Riksrådets myndighetsområde, og så måtte vi ha en sammensetning av Riksrådet som var tilfredsstillende og en ordning med supplering. Dette ble drøftet og vedtatt i juli, men på grunn av at forhandlingene ble stillet i bero, nådde vi ikke fram til et ferdig resultat.

Den 18.juli fikk vi Regjeringens telegram. Også dette bygget på det samme konstitusjonelle syn som jeg før har nevnt.

Den 2.august tok jeg opp i presidentskapet spørsmålet om å få de politiske partier i samarbeide for å bygge opp en felles front. Vi ble enige om å sammenkalle representanter for partiene på nytt for å drøfte samarbeidsplanen. Jeg tok på meg å få møtet avholdt. Av forskjellige grunner måtte jeg henvende meg til en utenfor presidentskapet for å få arbeiderpartiet med. Jeg fikk forbindelsen med nuværende statsminister Gerhardsen som var meget interessert for å få et slik møte i stand, og som påtok seg å varsle arbeiderpartiets representanter.

Det første møte ble holdt den 5.august. Børø ledet møtet, men da jeg hadde tatt initiativet, ga jeg en orientering om hensikten med det. Herunder framholdt jeg bl.a.: Uansett hvorledes forholdene utviklet seg var det nødvendig å få et fast felles grunnlag for vår holdning overfor tyskerne. Hvis det ble avtale, så var det en stor styrke å ha en felles organisasjon som kunne lede utviklingen, og hvis det skulle bli brudd, hva de fleste, kanskje alle regnet med som en nærliggende mulighet, så var det ikke mindre nødvendig å stå samlet som én mann.

Det var enighet om at et slikt arbeid skulle tas opp, og det ble pålagt generalsekretærene i de politiske partier å arbeide videre med saken og fremlegge forslag på et senere møte.

Et nytt møte ble holdt den 24.august hvor det ble enstemmig vedtatt en felleserklæring og de øvrige vedtak som finnes inntatt i dokument-samlingen. Vi henvendte oss også til de store næringsorganisasjoner og fikk deres tilslutning. Dette var et stort skritt framover mot en samlet front. Offentliggjørelse ble forbudt av tyskerne, men avtalen ble kjent allikevel, og fikk allminnelig tilslutning. Dette samarbeidet mellom de politiske partier hadde sin store betydning under hele krigen og førte fram til det samarbeid som kom istand mellom de politiske partier etter frigjøringen, og hvis resultat ble vedtagelsen av fellesprogrammet.

Den 20.august fikk jeg høre et rykte som ble bekreftet neste dag om at Quisling var kommet tilbake til landet. Som kjent hadde Delbrügge lovet at Quisling ikke skulde komme tilbake til Norge før krigen var slutt. Dette at Quisling kom tilbake var således et brudd på avtale. Jeg gikk da opp til Magnus

Nilssen og sa at dette antagelig betød at Quisling hadde fått ett eller annet til-
sagn fra Hitler som kunne lede til at vi nå sto overfor et forsøk på nazifisering.
Magnus Nilssen var av samme mening og sa, at vi måtte vise den største forsiktig-
het. Vi ble enige om å sammenkalle presidentskapet.

Det kom ikke noen øyeblikkelig reaksjon fra tyskerne overfor oss
på dette med Quisling, men uttalelser i "Fritt Folk" og andre N.S.-aviser styrket
oss i den tro at det nå var inntrådt av ny situasjon.

Den 7. september fikk vi henvendelse fra Delbrügge om at forhand-
lingene måtte tas opp på nytt, og til dels på nytt grunnlag. Vi var svært i tvil
om hva vi skulde gjøre. Skulle vi bryte eller forhandle? Vi kom til det resultat
at nå måtte vi ha sikrere greie på hvor landet lå. Skulle det bli brudd, - hva
vi regnet med - måtte vi ha noenlunde sikkerhet for at vi hadde en større del av
folket med oss, så de kunne tåle påkjerminen. I motsatt fall måtte vi om mulig
forhandle videre for å vinne tid og påskynde den sanding som under alle omstendig-
heter var absolutt nødvendig. Vi fant det derfor påkrevet å kalle inn partigruppene
i Stortinget for å få greie på hvorledes folk så på det ut over det hele land.
Vi regnet med at stortingsmennene som hadde forbindelse med alle kretser, ville
være et utmerket barometer.

Den 9. september hadde vi et møte med representanter for de store
næringsorganisasjonene. De fortalte at ca. 2/3 av medlemmene i Produksjonsrådet
mente man måtte fortsette forhandlingene for å nå fram til en avtale, mens ca. 1/3
mente en heller burde ta brudd enn å gå med på vedtak om at Kongen skulle tre til-
bake. Samme dag hadde gruppestyrene sammen med presidentskapet og medlemmer av
Administrasjonsrådet et møte. Det var en nær enstemmig oppfatning at forhandlingene
burde fortsette, selv om en var av den alminnelige mening at det nå var liten ut-
sikt til å kunne oppnå en brukbar avtale. Også i gruppene, som holdt møte 10. sep-
tember, var det en enstemmig oppfatning at forhandlingene burde fortsette, men det
var delte meninger om hvor langt en burde gå. For min del gjorde jeg gjeldende
i den gruppe jeg tilhørte at vi burde fortsette forhandlingene inntil vi kunne få
tilveiebragt et klart grunnlag når det gjaldt Riksrådets myndighetsområde og sam-
menstemning. Det ville da vise seg om dette grunnlag fra norsk synspunkt kunne an-
sees som brukbart. I motsatt fall burde en ta brudd.

Når det gjaldt forslag om supplering av Riksrådet var det tidligere
oppnådd enighet om at presidentskapet skulle foreta suppleringen. Men for min del
la jeg ikke en så avgjørende vekt på dette spørsmål at jeg fant det skikket
å fremkalle et brudd på. Det viste seg nemlig at det var svært delte meninger om
nødvendigheten av å holde fast på det opprindelige forslag. Et brudd på dette spørs-
mål ville derfor kunne fremkalle splittelse. Det er også et godt demokratisk prin-
sipp at ansvar og makt skal følges ad. Og her hadde presidentskapet ingen maktmid-
ler til sin rådighet, mens de av presidentskapet utpekte eventuelle riksråder ville
ha en viss makt. De kunne nemlig, hvis tyskerne brøt en eventuell avtale eller gjor-
de krav på å sette inn menn som riksrådets flertall ikke ville ha, meddele tyskerne
at de ville nedlegge sine verv. Forsåvidt denne situasjon skulle inntre var det vårt
håp at folket i mellomtiden skulle ha fått den nødvendige tid til å bygge opp en
samlet norsk front. Og i hvert fall var det da fra vår side gjort hva der var mulig
for at så skulle skje.

Dette at de riksråder som tilhørte N.S. fremdeles fortsatte, ville
bare tjene til å skape samling. At vi fikk bruddet på Harbeks navn gjorde det hele
så meget enklere. Jeg og sikkert alle i presidentskapet og gruppene var overordent-
lig glad over denne utvikling. Harbek var blitt akseptert av tyskerne og til og
med av Hitler på et tidligere tidspunkt. Derved oppnådde vi den store fordel at der
ikke lenger var noen som var i tvil om at nå måtte vi bryte forhandlingene, og det
ble etter forslag fra presidentskapet enstemmig vedtatt av samtlige grupper.

Heiberg: Det er uklart dette med Terboven. Jeg kan ikke skjønne
annet enn at det er et essensielt punkt. I og med at Terboven var her i landet, gjor-
de det den regjering som ville bli dannet til en ren vasallregjering.

Moseid: Når presidentskapet ikke straks foreslo å bryte forhandlingene på spørsmålet om at reichkommisar skulde bli i landet, så var det som før nevnt fordi vi anså det nødvendig å forelegge disse spørsmål for stortingsmennene og gruppene. Og etter resultatet av gruppenes forhandlinger fant vi det riktig å fortsette forhandlingene til vi kom frem til et punkt hvor vi kunne oppnå såvidt mulig enstemmig tilslutning fra gruppenes side om å bryte forhandlingene. Det var tyskerne som tilrettela situasjonen ved det ene løftebrudd etter det annet, men det var, som før nevnt, de norske forhandlere som med enstemmig tilslutning fra gruppene brøt forhandlingene, og det var sterk enstemmig glede over dette resultat. Det var nå gjort hva der sto i vår makt for å avverge volsstyre og det måtte nå være klart for hele vårt folk at det ikke var mulig å oppnå en tilfredsstillende avtale med tyskerne. Dermed skulde det ikke lenger være grunn til å frykte for splittelse, men vilkårene skulle være best mulig for å nå frem til en felles norsk front.

Ved de førte forhandlinger og de avsløringer av tysk mentalitet og de tyske løftebrudd ble vårt folk reddet over fra indre splittelse, missmot, bitterhet og tvil til solidarisk samhold. Denne modningstid, som ble meget kortere her enn i Danmark, var uomgjengelig nødvendig. Uten den ville det etter min mening ikke vært mulig å gjennomføre så vellykkede aksjoner fra idrettsfrontens, kirkefrontens og lærerfrontens side. I et splittet folk ville det ikke kunnet gjennomføres. For oss, som hadde det direkte ansvar for folkets skjebne, var forhandlingene et månedlangt mareritt som neppe noen utenforstående kan sette seg inn i. Men da bruddet var en realitet, hadde vi en lykkelig følelse av å ha gjort hva der sto i menneskelig makt for å avverge voldsstyre og ødeleggelse av vårt folk. Og den følelse er for mitt vedkommende bare blitt sterkere etter hvert som jeg er blitt kjent med de forferdelige grusomheter som tyskerne har vist overfor alle som kom i deres makt. Jeg tenker med forferdelse på hva der kunne ha hendt om tyskerne hadde gjennomført sine trussler og sendt flere hundre tusen nordmenn til fangeleirene i Tyskland. Jeg tenker med dyp takknemlighet på at vårt folk stort sett ble spart for disse forferdelige grusomheter, og jeg er dypt taknemlig over at jeg for mitt vedkommende har gjort hva der sto i min makt for å avverge en slik katastrofe.

Heiberg: Hvis de andre ikke hadde tatt opp Harbeksspørsmålet, var dere gått med på en ordning ?

Moseid: Vi hadde ennu ikke fått klarlagt grunnlaget for Riksrådets myndighet. Herom pågikk det forhandlinger. Men for mitt vedkommende var jeg overbevist om at det bare var spill fra tyskernes side, og at det ville bli nødvendig å bryte forhandlingene.

Hallesby: Dere og tyskerne var blitt enige om grunnlaget først, så kom spørsmålet om Harbek.

Moseid: Nei, det kom opp før. Det var oppe flere ganger før, underhånden og ble tilbakevist før det kom opp siste gang, så vi visste at tyskerne søkte å trykke ut Harbek.

Hallesby: Det er vanskelig å avfinne seg med det faktum at dere gikk lenger enn stortingsgruppene, så de måtte gi etter.

Moseid: Allerede den 10. september ble presidentskapet enig om at vi skulle forsøke å forhandle oss frem til klarhet over om det var mulig å oppnå et akseptabelt skriftlig grunnlag for Riksrådets myndighetsområde og for sammensetningen av Riksrådet. Vi mente her å ha det beste grunnlag for bedømmelsen av hvorvidt forhandlingene burde brytes eller ikke, slik at det kunne lykkes å få en såvidt enstemmig avgjørelse. Vi mente ikke det ville være heldig å ta brudd på de andre spørsmål som etter vårt kjennskap til forholdene ville fremkalle splittelse.

Der er enkelte feil i det stenografiske referat av mine uttalelser den 9. september. Jeg vil gjerne beriktige en som er særlig misvisende. Det står bl.a.: "Nå er vi igjen i den stilling at vi må ofre hvis vi vil bevare håpet om påny å bli et fritt folk". Dette beror på en misforståelse. Det jeg uttalte var: " ..bevare håpet om å beskytte vårt folk mot ødeleggelse". Min uttalelse gjaldt således forholdene under krigen.

Hva jeg mente med uttrykket "vi må ofre" fremgår av den etterfølgende uttalelse: "jeg er selvfølgelig også av den mening at hvis England seirer, vil kongedømme være på plass igjen, og da får vi ta de følger som folket mener at vi fortjener, om vi har handlet annerledes enn det i denne tid synes var rett. Vi har ikke anledning til å ta personlige hensyn her. Det er land og folk det gjelder". -

Herr Moseid har forelagt opplysninger fra stortingsmann Hegrenæs om møtet den 10. september 1940, der Hegrenæs sier at gruppene bare fikk anledning til å diskutere i 15 minutter, - Moseid mente at diskusjonen foregikk i større bredde og da at hans orientering i begynnelsen av møtet hadde vart i ca. 1½ time, og at han hadde understreket meget sterkt at det var hver enkelt representants plikt å ta standpunkt utelukkende på grunnlag av hva de så som rett, uten hensyn til hvorvidt de ble stående alene eller ikke.